

L'ADQUISICIÓ DELS MANUSCRITS DELS "EXORCISMES I VISIONS" DE JACINT VERDAGUER PER A L'ARXIU DE SANT PERE DE RIPOLL

PEP VILA I MEDINYÀ

Acabats els fastos i les commemoracions oficials i privades de l'any Verdaguer, desitjava donar a conèixer en aquest treball les vicissituds per les quals van passar alguns dels quaderns d'exorcismes i llibretes de visions de Jacint Verdaguer, abans de ser dipositats a l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll. Entre 1934 i 1935 els papers van ser adquirits pel frare agustiniana Manuel Monjas Huerta (Monzoncillo, Segòvia, 23-8-1863 – Màlaga, 10-8-1953), el qual els va comprar a un revenedor que volia restar en l'anonimat. Aquest monjo erudit, estudiós de Verdaguer, volia deixar en dipòsit aquests papers a l'Arxiu del Monestir de Ripoll, sota tutela eclesiàstica. En el *Catálogo bibliográfico y artístico de los religiosos de la Provincia Agustiniana Matritense* (1895-1995), editat per Modesto González Velasco,¹ es pot llegir una semblança intel·lectual del pare Monjas. Per al present treball en el qual comento i edito algunes cartes de la correspondència creuada entre Manuel Monjas i Tomàs Raguer i Fossas, arxiver i director de l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll, ens interessen les dades següents:

1. Monjas va ser conventual del col·legi "Dulcísimo Nombre de Jesús" de Palma, des d'on va enviar algunes de les cartes a Tomàs Raguer sobre la custòdia i la transcripció d'aquestes llibretes. Des de Mallorca va fer diversos viatges a Barcelona per estudiar i recollir documents sobre el cas Verdaguer. En aquesta correspondència també es conserven diverses cartes enviades des del convent agustiniana de Barcelona, situat a la Travessera de Dalt, 63, al barri de Gràcia. Tomàs Raguer sempre el contesta i l'atén des de l'Arxiu parroquial de Sant Pere de Ripoll.



2. En 1933 va publicar *Documentos inéditos acerca Mosén Jacinto Verdguer. Su amistad con los Agustinos del Escorial*, per el P. Manuel Monjas, O.S.A. Barcelona, Editorial Juventud, 1933, 350 pàgs. En 1935 va fer imprimir la segona edició, *Documentos inéditos... Segunda edición² aumentada con nuevos y valiosos documentos*. Palma de Mallorca, A. Sabater-Editor, en Tip. "La Esperanza", 1935, 479 pàgs. En 1952 en va sortir la tercera edició, *Documentos inéditos... Tercera edición aumentada con nuevos y valiosos documentos*. Madrid. Editora Nacional, 1952, 651 pàgs. Sobre aquesta tercera edició hi ha publicada una ressenya de Pérez de Arriulea, *Mossén Jacinto Verdguer, por el padre Manuel Monjas*, "La Ciudad de Dios", 165, pàgs. 145-160.
3. Monjas va deixar una obra inèdita, *Los agustinos en la rehabilitación de Verdguer*. El Escorial 22 de abril de 1912. 18 fulls.
4. Monjas també fou autor d'altres obres literàries i religioses, entre les quals destaco el llibre *El P. Francisco Blanco Garcia. Últimos años del insigne crítico y relación de mi peregrinación a Jauja*, (El Monasterio del Escorial, 1930), on s'hi poden llegir algunes de les gestions dels pares agustins del Monestir de El Escorial a favor de Verdguer, les negociacions de Blanco amb el marquès de Comillas sobre el cas Verdguer.
5. En una NOTA BENE que apareix a la fi del pròleg, que cito per la tercera edició de 1952 (pàg. 25), Monjas indica amb les sigles A.M.R (Del Archivo Museo de Ripoll) els documents transcrits, que provenen d'aquest dipòsit, especialment cartes enviades o rebudes per Verdguer. Actualment desconec on va anar a parar tota aquesta documentació donada a l'Arxiu que era molt nombrosa i de qualitat. Suposo que va ser traslladada a l'Arxiu Episcopal de Vic. En una altra ocasió, caldria acarar la correspondència que exhuma Monjas amb l'editada en el meritori epistolari verdgueriana, en curs d'edició, comprovar la procedència de cada document. Monjas admet haver adquirit cartes al marquès de Comillas, entrat documents del prevere Manuel Bargañó, tots per a l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll.

L'interès que aquest frare agustinià sentia per Verdguer s'explica perquè els seus germans de congregació de la província de Madrid³ van treballar de valent per la rehabilitació sacerdotal de Verdguer i, com que aquest en fou testimoni presencial, volia deixar constància del fervor que alguns membres de la seva comunitat sentien pel sacerdot i poeta. En aquesta època de la vida



de Verdaguer van ser inacabables els tràmits del procés eclesiàstic, el llarg camí de la seva rehabilitació, l'aixecament de la suspensió, etc. El procés contra la noble i torturada figura de Verdaguer va generar una gran quantitat de paperassa que es trobava repartida entre Madrid, Barcelona i Vic, que estava en poder de particulars i d'institucions. D'aquí l'interès d'aquest escriptor per reunir aquesta massa d'informació en una etapa de la vida de Verdaguer, discutida i complicada, plena d'infortunis, on hi abundaven més espines que roses. Jacint Verdaguer va escriure uns versos punyents sobre el seu calvari particular:

El món és un gran calvari
 on l'home és crucificat.
 Los dies que a mi em tocaren
 quins dies foren tan llargs!

L'escriptor Sebastià Juan Arbó, fins ara, l'autor de la millor biografia sobre el nostre capellà i poeta, narra en *La vida tràgica de mossèn Jacint Verdaguer*, (Barcelona, Planeta, 2002) el plet madrileny:

Comptava a Madrid amb amics i admiradors; les seves amistats millors es trobaven especialment entre els escriptors de primer rengle.[...] El pare Blanco era un jove escriptor que havia assolit ja certa anomenada en el camp de la crítica de lletres. Coneixia Verdaguer i s'havia ocupat amb elogi de les seves obres; sentia, com tots ells, gran admiració pel poeta, però també pel sacerdot.[...] El poeta, per la seva banda, sentia envers el pare Blanco simpatia i admiració. La coneixença datava del 1893, any en què el pare Blanco havia presidit uns Jocs Florals de Barcelona "(pàg. 554)... "Els agustins, en efecte, amb el pare Blanco al front, impressionats pel relat del marquès [de Comillas], li fan de defensors, però també de jutges, de terribles fiscalitzadors.

Segons ha deixat escrit *Monjas*, el marquès va rebutjar el poeta perquè aquest es dedicava a fer exorcismes. Verdaguer justificava aquestes pràctiques perquè creia que la marquesa no tenia successió, en haver-hi el diable pel mig. Els pares agustins de Madrid van voler conèixer la família Duran i es van



entrevistar amb el marquès de Comillas. D'altra banda els bisbats de Vic i de Madrid-Alcalà van lluitar plegats per resoldre aquest afer tan delicat en la vida de Verdaguer. En les tres edicions del llibre de Monjas hi ha transcrites cartes inèdites de Verdaguer, del canonge Collell, del bisbe Morgades, documents de la cúria eclesiàstica de Vic que giren a l'entorn d'aquest assumpte. Aquesta dedicació a Verdaguer li va permetre eixamplar els seus coneixements sobre la Catalunya d'aquell temps, visitar biblioteques i arxius, llibreries de vell, estimar la llengua catalana, conèixer millor la personalitat del bisbe Morgades, mirar d'entendre les raons dels cercles d'admiradors i de detractors de capellà, valorar els articles de Verdaguer reunits a *En defensa pròpia*. Monjas reconeix un deute amb la biografia que el folklorista i escriptor Valeri Serra i Boldú⁴ va escriure sobre la vida del poeta de Folgueroles. També s'havia llegit amb fruïció diversos treballs biogràfics escrits pel Dr. Turró, mossèn Güell, el pare Esplugues, el comte Güell, etc.

A la segona edició de *Documentos...* Monjas enriqueix el seu llibre amb la transcripció del contingut dels quaderns inèdits de Verdaguer, que després passarien a Ripoll. La història de com i quan van aparèixer aquests quaderns i perquè es decideix a donar-los al públic, l'explica Monjas a *Documentos*, pàgs. 353 i ss (edició de 1952). En aquest afer hi intervingué Tomàs Ragner, director de l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll. Manuel Monjas sempre parla de l'Arxiu del Monestir de Ripoll, encara que com a tal no existeix. Hauríem de parlar de l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll on es guarden aquests i molts altres documents sobre Ripoll, el seu monestir, els fons parroquials diversos, etc. Així doncs, dono a conèixer i transcripció la part més interessant de la correspondència que van mantenir Tomàs Ragner i Manuel Monjas sobre la recepció d'aquestes llibretes. Aquest treball vol ser un modest homenatge a la figura d'aquest pare de la congregació dels agustins. Encara que sembla que hi havia una oferta d'adquisició de part de l'Institut d'Estudis Catalans, sense la seva tossuderia i perseverança, sense l'ajut de la Comunitat Agustinià de Madrid, no sabem on haurien anat a parar aquests documents. Monjas, un frare de 72 anys, que va fer moltes passes, que va trucar moltes portes, va pagar-se de la seva butxaca, amb l'ajut de la seva congregació, viatges a Barcelona, Vic, Ripoll. També va treure fotogravats dels quaderns per motius de seguretat. A tot això hi hem d'afegir, que va saber-hi involucrar Tomàs Ragner, director de l'arxiu, admirador de Verdaguer, perquè la compra del material arribés a bon port. Tots dos van iniciar una recollida de fons entre



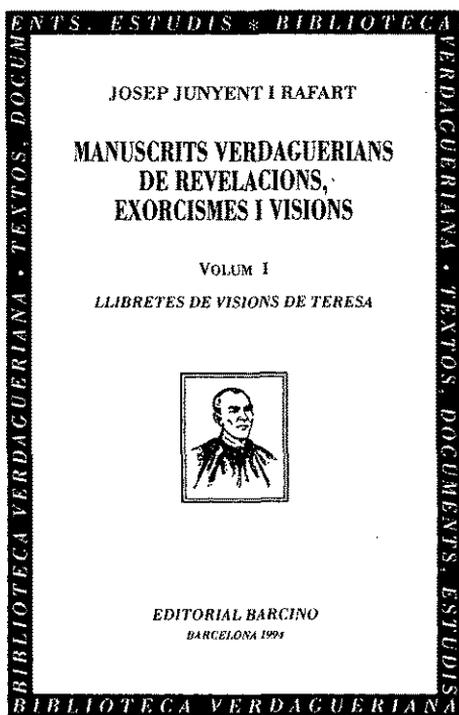
diversos particulars per tal de trobar les 1500 pessetes que costava l'operació.

En l'estudi amb el qual Josep Junyent i Rafart encapçala el seu modèlic llibre *Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions* (Vol. I. Llibretes de visions de Teresa)⁵, se'ns explica la història i la recuperació dels manuscrits d'exorcismes i visions, amb els quals Junyent va treballar per fer-ne aquest primer volum en edició crítica. La història comença el 10 de juny de 1928 quan el folklorista Valeri Serra i Boldú des de "La Vanguardia" feia saber que l'historiador Josep Pijoan havia descobert el bagul dels manuscrits inèdits de Verdaguer, entre els quals no hi

havia els quaderns de notes de revelacions, exorcismes i visions. No repetiré el que s'ha dit fa poc amb tanta solvència, però farem una breu cronologia dels fets per posar al lector en antecedents. Tampoc explico aquest període més difícil de la vida perquè s'ha escrit molt sobre aquest assumpte. El lector interessat té a mà moltes biografies sobre la tragèdia verdagueriana. Encara avui se'ns fa difícil de separar el Verdaguer capellà del Verdaguer poeta.

*1915. La Biblioteca de Catalunya adquireix una primera llibreta, per donació del comte de Lavern. Aquest fou el quadern III d'exorcismes ressenyats als *Documentos inéditos acerca de mosén Jacinto Verdaguer*.

* 1934-1935. El frare Manuel Monjas, que havia estat enviat a Barcelona a donar missions i a fer exercicis espirituals a la casa i asil de les Trinitàries d'aquesta ciutat, va comprar a un venedor que volgué restar en l'anonimat, per



poc més de 1.500 pessetes, tres quaderns d'exorcismes (ms. I, II i IV de Monjas), els cèlebres *Dotze consells numerats*, i tres llibres de visions de Teresa (ms. V, VI i VII de Monjas). El posseïdor dels quaderns havia llegit la primera edició del llibre de Monjas⁶ i creia que aquest frare castellà era la persona adequada per a confiar-li aquest material, previ pagament. Monjas, que volgué deixar aquestes obres en dipòsit a l'Arxiu de Sant Pere, va mantenir contactes amb el senyor Tomàs Ragner.⁷ El venedor es va desfer del material amb la condició que ho comprés Monjas i que aquest lliurés els papers a l'Arxiu de Ripoll. També hi havia la condició que aquestes obres passessin a la tutela eclesiàstica del bisbe de Vic i que aquest n'establís les condicions de consulta i de publicació. Segons Junyent "l'arxiu, doncs, era sota tutela eclesiàstica, perquè tot l'ex-Monestir era propietat de la mitra de Vic, encara que amb destinació parroquial". (Nota núm. 21, pàg. 27).

*El 24 de novembre de 1934 Monjas ja tenia les llibretes.

* El 30 d'abril de 1935 les llibretes viatgen de Mallorca a Barcelona. Monjas les va lliurar a una persona del servei marítim Palma-Barcelona. A la ciutat Comtal se'n va fer càrrec una persona de confiança del Sr. Ragner, Salvador Vaquer i Sadurní⁸, estudiant ripollès de medicina que s'estava a Barcelona, les va fer arribar a Ripoll.

*El 2 de juny de 1935 aquests documents ja consten que són a l'arxiu de Ripoll.

* 1957. La Biblioteca de Catalunya compra un darrer quadern, que és el manuscrit VIII, editat per M. Condeminas⁹, i que conté les visions de Teresa.

Monjas valora en un epíleg, al pròleg de *Documentos...* l'actitud de Verdaguier en aquesta etapa difícil de la seva vida, amb aquestes paraules. "Pasad por el crisol de la justicia y de la caridad la historia de Verdaguier, poeta excelso y piadosísimo sacerdote, pero que, metido en la bataola de limosnero y exorcista, y guiado por malos consejeros, hizo multitud de disparates, escribió muchas simplezas y formuló muchas acusaciones injustas. Disculpádele en todo lo posible, dentro de la verdad: reconoced sus errores y defended a los injustamente calumniados. *Suum cuique*".¹⁰

Els *Documentos...* de Monjas han estat consultats i saquejats en l'abundosa i rica biografia de Verdaguier.¹¹ L'oblidat pare Monjas que no té entrada a



la *Gran Enciclopèdia Catalana*, mereix el nostre respecte i consideració, encara que potser no compartim la visió que tenia de Verdaguer. Per a ell era un sacerdot desviat. Aquesta visió esbiaixada és la que ofereix bona part de la literatura històrica del moment. Sense el seu zel i afany de superar totes les dificultats, els quaderns de notes de revelacions, exorcismes i visions, bona part de la correspondència de Verdaguer, que il·lumina bona part de la seva vida, qui sap on hauria anat a parar. El seu estímulo i la seva fe en Verdaguer pot servir-nos per entendre millor l'etapa més complexa i desconcertant de la vida d'aquest capellà i poeta, el seu exili temporal a Madrid. També hem d'estar agraïts a l'arxiver Tomàs Ragner,¹² que en tot moment va fer costat a Monjas, va copsar el valor d'aquests documents i va contribuir econòmicament a aquesta empresa des de l'Arxiu i a títol particular.

El valor i contingut de la correspondència

La correspondència creuada entre el pare Monjas i Tomàs Ragner és bastant desigual. S'hi barregen temes diversos: erudits, editorials, filològics, sobretot criteris de correcció de galerades, monetaris, etc. Monjas va publicar la primera edició de *Documentos...* en 1933. Ho va fer l'editorial Juventud de Barcelona. En 1935 Monjas publica la segona edició, pagada per ell, a una impremta de Mallorca, fet aquest que treia difusió i mercat a l'obra. El 8 d'abril de 1935 Monjas escriu a Ragner una carta en la qual li explica la negativa, poc clara, de l'editorial Juventud per fer una segona edició del llibre. Demana a Ragner si des de Ripoll li pot col·locar en el mercat 50 exemplars de l'obra.

D'entrada, com que els documents estaven dipositats a Ripoll, Monjas utilitza per als seus estudis transcripcions a mà, gairebé sempre deficientes. En aquella època encara no existien les fotocòpies. La primera edició de *Documentos...* va sortir amb una gran quantitat d'errades, producte de males lectures de Monjas, un escriptor castellà que com és lògic no dominava prou els registres de la nostra llengua. També hi ha moltes badades dels intèrprets i curadors de les galerades. Al llarg de la correspondència sovinteja el dubte de com s'havien d'editar les cartes de Verdaguer¹³ ¿S'havia de respectar la llengua original de l'escriptor, la seva ortografia? ¿Els manuscrits s'havien d'accentuar? ¿Com desfer els mots aglutinats i completar les abreviatures? Encara que la reforma fabriana ja estava consolidada, en aquell moment no hi havia normes fiables d'edició de textos i cap dels dos té, sobre aquest



tema, criteris segurs. Llegim aquesta NOTA de Monjas, inclosa en la tercera edició de Documentos...(pàgs. 554-5):

Habiendo surgido entre los puristas catalanes algunas diferencias de criterio al examinar el lenguaje empleado por Verdaguer en las cartas que publicamos, creímos conveniente hacer un viaje a Ripoll, en cuyo Archivo Museo se encuentran ahora los documentos que guardaba como oro en paño don Manuel Bargañó, de quien los habíamos recibido antes para copiarlos. El objeto de nuestro viaje ha sido cerciorarnos de la exactitud de nuestras copias, compulsándolas con los originales, operación realizada escrupulosamente por el bondadoso y diligente archivero don Tomás Raguer, como lo atestigua el documento siguiente:

(Timbre): Arxiu parròquial de Sant Pere de Ripoll.

Com arxiver de l'Arxiu i Museu de Sant Pere de Ripoll, certifico que s'ha presentat el Rnd. Manuel Monjas, agustí, per tal de confrontar les quardilles d'imprenta (sic) amb els originals que obren en aquest Arxiu, per a una obra sobre Mossén Jacinto Verdaguer, operació que jo mateix he fet. Tomás (sic) Raguer. Rubricado. Ripoll, 21 d'abril de 1935.

Els textos¹⁴

Aquest fons de correspondència es troba a la carpeta "Originals de mossèn Verdaguer". En l'actualitat les diverses seccions de l'arxiu de Sant Pere es poden consultar a l'Arxiu Històric Comarcal de Ripoll. Heus aquí una tria de les cartes amb els fragments més significatius.

En una lletra escrita el 25 d'abril de 1933, des del convent agustiniana de Barcelona, Monjas consulta a Tomàs Raguer alguns dubtes paleogràfics. Com tot editor de textos, el religiós agustí té problemes amb la lletra de Verdaguer. En ser un home castellà, de vegades, se li escapa la comprensió d'algun mot, un gir, dubta com a d'editar els documents. El 26 d'abril de 1933 Tomàs Raguer li contesta aquesta lletra, però no li aclareix els dubtes.

En una altra lletra de 13 de novembre de 1934, datada a Barcelona, Manuel Monjas comunica a Tomàs Raguer que s'ha esgotat la primera edició



del seu llibre i busca materials per a una segona edició, refosa i ampliada. Per aquest motiu ve a Barcelona: “Son bastante numerosos los [textos] que voy recogiendo; más tropiezo con graves dificultades para conseguir la adquisición de las famosas plaquetas en las que escribió mosén Jacinto las revelaciones propias y ajenas que forman un conjunto de disparates”. Monjas demana a Tomàs Ragner que l’ajudi a reunir diners per a formalitzar la compra dels documents, amb l’ajut de gent de Ripoll, sensible a la cultura i a la salvació d’aquest patrimoni:

“La persona que las posee no quiere dar su nombre; las compró poco después del fallecimiento de Verdagner; le costaron 1.500 ptas. y se niega a venderlas y entregarlas si no es a mi, con la condición de que después de copiarlas o extractarlas, para describirlas y dar breve idea de ellas en mi libro, entregue los originales al archivo del museo de Ripoll que Vd. sabia y dignamente dirige y yo añado, por mi cuenta, que deseo se conserven ahí como testimonio histórico que puedan consultar, pero no copiar y menos publicar los lectores; a fin de evitar un descrédito mayúsculo del piadoso autor pues los relatos son todos altamente ridículos, disparatados y estafalarios que los niños de escuela los tendrían por inverosímiles, impropios de un sacerdote ilustrado.

Después de muchas reflexiones el poseedor está dispuesto a entregarmelos por mil pesetas... Ruego pues a Vd. me ayude a realizar la compra de las libretas con lo que pueda recoger y me avise pronto, pues llevo ya aquí ocho días y el 21 he de regresar a Mallorca.

Las libretas o plaquetas son seis, algunas de 200 pàginas. Todas escritas de puño y letra de Verdagner, excepto 12 consejos encaminados a sacar al poeta de las casas López y Güell y a no creer a nadie, sinó guiándose por lo que Dios le inspire. Como la letra no es de Verdagner y se habla del padre Piñol¹⁵ supongo que este es el autor de los consejos. Confrontaré la letra con cartas del P. Piñol que posee Serra y Boldú. Si estuviera en mi mano, compraría mas de 20 cartas, también inéditas, de Verdagner dirigidas al Marqués de Comillas y las enviaría a ese archivo.

Multitud de ocupaciones me impiden ser más extenso. Mande como guste a su afectísimo seguro servidor y capellán P. Manuel Monjas.





26 de Abril de 1999

Redo p Manuel Monjas

Muy Sr mio y ampo: el ^{documento} prozo
de la carta en question, copado ~~par-~~
tamente del original, dice asi

- - pero encomiameho de cor a nostra
dolça Mare Maria, avans de seroldre, si
Ella m'acusa castiguem vos senyoria.
D. S. A. lo mes inutil dels seus
sacerdots

Jacinto Verdaguer ^{pro}

A primera vista la palabra castiguem
(castijameh) ^{castigant}
podria ~~castigant~~ ^{castigant} castiguem, per la forma
de la m final, ^{ms ms ms ms} pero cotejandola con
otra versio del text v.g. juventutem ~~castigant~~

ms ms

Fragment d'una lletra de Tomàs Raguer a Manuel Monjas. ACRI



El 14 de novembre de 1934 Monjas escriu a Tomàs Raguer. Li comunica que fa gestions per a la segona edició del llibre, per adquirir les famoses llibretes i quaderns. Per aquesta lletra sabem que el religiós agustí té permís per dipositar vint-i-sis cartes del marquès de Comillas a l'Arxiu de Ripoll:

También le hablaba de una colección de cartas de Verdaguer al Marqués de Comillas, y hoy le digo que las tengo sobre la mesa para copiarlas y un permiso para que los originales vayan a depositarse en ese archivo. Son mas de veinte; y además seis de las...¹⁶ que trabajaron para obtener una canongia a favor de Verdaguer. Otros originales inéditos me será difícil conseguir que me los entreguen para custodiarlos en Ripoll. Hago cuanto puedo por reunir documentos inéditos de Verdaguer. Tenga la bondad de contestarme pronto.

El 15 de novembre de 1934, Tomàs Raguer escriu a Manuel Monjas. El felicita per l'èxit de la seva obra i li comunica que fa gestions per recollir diners per a la compra dels quaderns:

Muy respetable señor mio i (sic) apreciado amigo:

... Mis compañeros y yo haremos lo posible para adquirir los documentos convenientes de mosén Verdaguer para nuestro archivo museo. Por de pronto tenemos 200 ptas..."

El 22 de febrer de 1935 Tomàs Raguer escriu a Monjas i li fa saber les moltes errades que hi ha al seu llibre, sobretot en la transcripció de les cartes verdaguerianes conservades a l'Arxiu de Ripoll:

Però he quedado verdaderamente aturcido al llegar a las cartas de Verdaguer escritas en catalán, que guardadas en nuestro Archivo Museo, por la multitud de faltas, sean de copia o de imprenta con que ha aparecido esta edición. En poco examinado no se escapa ninguna de ellas, pero la que bate el récord de todas es la famosa de la llonganissa, en la qual será preciso hacer más de 30 correcciones.



Tomàs Raguer no era filòleg. En una carta, escrita des de Ripoll, el 2 d'abril de 1935, d'entre d'altres coses, sorgeix el dubte de si és convenient corregir l'ortografia de Verdaguer:

A mi las obras de Verdaguer me merecen gran respeto y para la corrección de pruebas hay que partir de un criterio fijo respecto a la conveniencia, o no, y hasta que punto, de tocar la ortografía en que estan escritas las cartas...Yo no soy ningún literato i (sic) por tanto prefiero se encargue de ello persona más apta. Esto no supone excusa de mi parte.

La preocupació de Tomàs Raguer per l'adequació de les normes ortogràfiques a la correcció de les cartes de Verdaguer torna a sortir en una carta de 27 de juliol de 1935.

Raguer diu que majoritàriament ha respectat el lèxic i l'accentuació a les galerades corregides, destinades a un impressor de Mallorca:

...però después de pensarlo bien los he dejado casi intactos. De esta manera parece respetarse más al autor y no se apartan del texto original si viene alguien a cotejarlos. Así pues, me he limitado a poner los apóstrofos que Verdaguer se dejó en el tintero, dejando no obstante en la escritura los espacios correspondientes; y quitar a la á conjuntiva su acento, cosa caída en desuso y sin importancia alguna. En lo que he puesto todo cuidado es en corregir las numerosas erratas de imprenta que salieron en la primera edición.

El 28 de novembre de 1935, el pare Manuel Monjas va enviar a Tomàs Raguer tres exemplars dedicats del seu llibre. El 12-12-1935 Tomàs Raguer felicita a Monjas per l'edició del llibre, per la correcció d'errades aparegudes en la primera edició. Deduïm que Raguer defuig una proposta d'exposar les llibretes en públic:

Durante el año, sin contar los vecinos de esta villa, pasan centenares de visitantes por nuestro museo, principalmente durante el verano, y entre



ellos habrá sin duda muchos admiradores de Verdaguer. Tener las libretas expuestas y no poder leerlas ni tan solo hojearlas sin el requisito de la autorización por escrito del obispado, dará motivo a un cúmulo de reclamaciones y de pérdida de tiempo para nosotros.

He cregut convenient d'editar, sencers, els dos textos d'aquesta correspondència que m'han semblat més interessants. El primer, la lletra núm. 9,

9

Principio per adquirir originals de
manuscrit Verdaguer per a l'Arxiu

Arxiu -	100	pt
Juan Paper -	25	
Blas Paper -	25	
Berni Miralles -	25	
Moses Viny Paper -	25	
Donor Viny -	8	50
Ayuda Castanosa -	8	50
Moses valentí fitech -	8	50
Moses Manuel Bayarri -	500	
Rafel Patxot -	500	
Josce Masella -	150	
Donant Muteu -	100	
Permanència Mú -	25	

Per art. 11 de l'Arxiu a facilitar-se la compra
de les ptes que s'han de comprar a l'edició dels documents
segons apareixen i pagar que en complet

Relació feta per Tomàs Raguer de les persones que van sufragar els manuscrits verdaguerians. ACRI



tracta de la subscripció popular per adquirir els originals de Mossèn Verdaguer per a l'Arxiu de Ripoll. La lletra és de Tomàs Ragner i el paper no duu cap data. En aquesta nota¹⁷ Ragner assaja de reconstruir la llista de donants amb l'import satisfet per cadascú. Recordem que el preu d'adquisició dels quaderns era de 1.500 ptes. Com anem a llegir uns quants ripollesos, incitats per Tomàs Ragner, i gent de Barcelona que estimava la nostra cultura, tots admiradors de Verdaguer, van fer el possible perquè aquestes llibretes restessin a Ripoll, segons voluntat de l'anònim venedor i del pare Monjas.

I

Arxiu	100 ptes
Tomàs Ragner	25
<i>Lluís Vaquer</i>	25
Ramon Mirapeix	25
Mossèn Josep Ragner ¹⁸	25
Zenon Puig	8,50
Agustí Casanova	8,50
Mossèn Valentí Gibert	8,50
Mossèn Manuel Bargañó ¹⁹	500
Rafael Patxot ²⁰	500
Teresa Ametller	150
Damià Mateu	100
Germans Alòs ²¹	25

1.500, 50

Una nota de T. Ragner al peu diu:

“Negant-se el pare Monjas a facilitar-me la llista dels que van contribuir a l'adquisició dels documents, vaig espavilar-me per altre cantó, i penso que es completa”.





Tomàs Raguer i Fossas
(1861-1946) ACRI

II

La lletra més interessant del recull és la que Manuel Monjas adreça a Manuel Barguñó i Morgades, parent del bisbe i promotor cultural Josep Morgades i Gili, que el 1899 va ser nomenat bisbe de Barcelona, el qual va tenir llargs conflictes amb Jacint Verdaguer. No expliquem ara la intervenció canònica d'aquest bisbe en tot l'afer per ser a l'abast de tots els lectors de Verdaguer. Escrita des de Palma de Mallorca, datada el 20 de febrer de 1935, la lletra és una còpia mecanografiada que Monjas envia a Tomàs Raguer. Es tracta d'una llarga confessió, carregada de fel, en la qual el religiós agustí, de setanta-dos anys, passa comptes amb mossèn Barguñó. Monjas narra l'atzarosa compra d'aquests quaderns, es queixa de la poca col·laboració que va tenir de moltes persones que li havien promès fer-li costat, del desinterès de molts catalans per la seva cultura, del poc ajut que va tenir per editar la segona edició dels *Documentos inéditos...* Barguñó era parent del bisbe Morgades. Estava interessat que sortís el llibre de Monjas,²² que havia pagat de la seva butxaca amb la col·laboració de la Congregació dels Agustins de Madrid perquè així sortiria enaltida la figura del seu oncle.

Palma de Mallorca, 20 de Febrero de 1935.

Sr. D. Manuel Barguñó

Mi querido amigo: algo respuesta (sic) mi quebrantada salud, voy a con-



testar a su carta del día 12, en la que sin darse cuenta me trata qual si fuera subdito suyo; y en verdad que, sin serlo, tengo señalados motivos para estarle agradecido, asi como tambien lo es que Ud. se mostró satisfecho por mi fidelidad en relatar y exponer en mi libro el asunto delicado y muy vidrioso de Verdaguer en que se interesaba directamente el honor del Dr. Morgades; honor que habia estado en entredicho y mirado como una especie de leyenda negra, formada por la prensa impía y sostenida por seglares, sacerdotes, religiosos y hasta por algún arzobispo; y esa leyenda negra, después de lo que yo he escrito y publicado, nadie dignamente la puede sostener ni amparar.

Claro está que Ud. contribuyó a restablecer el honor de su ilustre tio carnal porporcionándome preciosos datos y comprando ejemplares a la “Editorial Juventud”, pues de tal manera habia puesto el asunto la empresa de la exquerra (sic) en que me metió Don Juan Moles²³ que no habia otra solución viable para publicar el libro y Ud. generosamente la aceptó. Más, dígame amado tocayo, me hice en esto con una peseta? Me entregó Ud. ni nadie de Barcelona, ni de fuera Barcelona, un céntimo para editar el libro o por haberlo escrito y publicado? Ud. que tantas cosas sabe y tantas averigua o le cuentan, quiere tomarse la molestia de preguntar en la “Editorial Juventud” si me ha entregado o ha de entregarme por la edición siquiera cinco céntimos? ¿Quiere Ud. que le diga yo o cotice el tiempo empleado en reunir datos y en escribir la obra? ¿Quiere Ud. que le haga la cuenta de los centenares de cartas que tuve que escribir con ese motivo? Quiere que sume lo gastado en el viaje de 1931 a Barcelona, y despues a Vich pagando fonda y escribientes durante cuatro días? Es necesario que haga mención de lo que me costaron ciertas copias en Madrid y Barcelona y lo gastado en tranvías y coches para consultar bibliotecas y amigos literatos? He de recordar a Ud. que en 1933 tuve que hacer otro viaje a Barcelona y más tarde a Ripoll? Sabe Ud. de alguna persona que voluntariamente o rogada por mi me ofreciese o entregase una peseta para todos esos gastos y otros que seria largo referir. La Provincia agustiniana del S. Corazón lo pagó todo, aunque nació pobre y cada dia es más pobre, hasta el extremo de que ha tenido que enviar a sus hijos de los Colegios del Escorial a América para que puedan vivir.

Se hizo la 1ª edición de mi libro a expensas de Ud. y especialmente de mi Provincia agustiniana, y todos quedamos satisfechos por el resultado moral y por la crítica favorable que del libro hizo la prensa.



Esta es, a grandes rasgos, la historia de la primera edición. Vamos ahora a los preparativos para la segunda.

En Marzo del año próximo pasado fui a dar misiones en Barcelona y, a continuación, ejercicios espirituales en la casa-asilo de las Religiosas Trinitarias. Entonces se me presentó una persona, cuyo nombre no puedo revelar, y me dijo: “tengo en mi poder unos cuadernos de Verdaguer, originales, inéditos y sumamente interesantes y deseo que Ud. los vea”. Ocupado yo mañana y tarde en predicar y confesar, hice un esfuerzo y fui a ver y examinar, aunque de prisa, los cuadernos.

El mismo día en que terminé los ejercicios regresé a Palma y enseguida escribí a Ud. dándole una idea general del contenido de los cuadernos, de su gran importancia para la historia y de la conveniencia de que Ud. los comprase. Su contestación, algo tardía, se reduce a decirme: “¿cuánto costarán?” A lo que yo le respondí: “no lo sé”. Sólo puedo decirle que a la persona poseedora le costaron 1.500 pesetas y que insinuó deseaba resacirse de los intereses de ese capital muerto desde hace treinta años. Y en aquella carta, que tal vez conserve Ud. le decía también: “¿Quiere Ud que les ponga en comunicación al poseedor y a Ud. para que se entiendan?”. A esto de entenderse directamente con el poseedor de los cuadernos no respondió Ud., se echó a un lado, y solo me contestó que no se encontraba en condiciones para comprar los cuadernos; y pasaron meses y meses sin que Ud. diese señales de vida.

Mas no todos dormían; literatos e historiadores me anunciaban que en tales y cuales archivos existían documentos inéditos e importantes, y el Obispo Sr Perelló²⁴ me dijo de palabra, aquí en Palma de Mallorca, que ponía a mi disposición el archivo de Vich y la “Editorial Juventud” me alentaba a preparar los materiales para la segunda edición.

Así las cosas, pedí permiso a mi P. Provincial para ir a Barcelona; y la contestación, recuérdelo Ud. bien, se la leí en esa su casa, en el mes de Noviembre, la primera vez que fui a visitarle. Que Ud. no dió o no da importancia a los consejos, advertencias y normas de mi superior? Nadie le culpará por esto; mas yo había de tenerlo en cuenta, con tanto mayor motivo, cuanto que ello obedecía a lo ocurrido anteriormente; y yo, escarmentado por la experiencia y avisado y aleccionado por mi superior, no debía seguir, hablando en castellano, haciendo el oficio del sastre del Campillo que cosía de balde y ponía el hilo. Así se lo dije a Ud. de palabra y así lo repito por escrito.



No hablemos de las dificultades que presentaba la compra de los cuadernos, ni de las repetidas visitas, entonces inútiles, a casa de los Sres Alós y de la Srta Ametller, ni de mis trabajos por reunir datos de Barcelona y de Vich que son aclaraciones y complemento de lo ya publicado y, por lo tanto favorable al honor del venerable tío de Ud, consignemos más bien la actividad y generosidad con que el Sr Raguer y sus compañeros tomaron el asunto de coadyuvar a la compra de los cuadernos; grata noticia que apresuré a comunicar a Ud. por escrito y de palabra esperando, como me parecía natural, que Ud. hubiese puesto lo que faltaba para realizar la compra de los cuadernos.

Mas Ud., entendiendo las cosas no sé cómo, me presentó tres o cuatro billetes de cincuenta pesetas, olvidándose de las 500 que tenia prometidas en el primer día y que eran la base para gestionar la compra, y al caer en la cuenta de lo que se trataba, perdió la serenidad e invocando otras obligaciones se negó a entregarme ni una peseta mas de las 500 convenidas. Aquella escena no es fácil que yo la olvide, tragué bilis, y solo por mirar a que la empresa iba encaminada a evitar que los manuscritos del gran Verdaguer cayesen en manos codiciosas, que los explotasen vilipendiándole, me contuve para no decir a Ud. guárdese sus 500 pesetas y escribiré a Ripoll que no hay nada de lo dicho, pues no tengo obligación de hacer de pordiosero, a los 72 años, por una causa catalana que no inspira interés ni entusiasmo a los catalanes. Y todavía me instaba Ud. a que sacase a relucir y comentase en mi obra las más graves tonterías del infeliz Verdaguer para que todo el mundo viese “que estaba loco”. De él y de Ud. me compadecí en aquellos momentos.

Hablé a Ud. de que había que sacar fotografías de los cuadernos para acreditar que la letra era de Verdaguer y le insinué que faltaba también por ver en que condiciones aceptaria la edición la empresa “Juventud”; más Ud. se desatendió y, alegando la justa excusa de que le esperaba la visita del administrador, nos despedimos, pensando tal vez, Ud. en que si se lograba reunir dinero para comprar los cuadernos, ya estaba todo terminado; y yo convencido de que, si “Juventud” exigía la renovación del contrato, no se podía contar con que Ud. se comprometiese a comprar ejemplares por valor de mil pesetas, como lo hizo respeto a la 1ª edición.

Quiso Dios encontrarse yo una persona que, sin conocerme, comprendió el interés del asunto explicado por mí y me atendió con generosidad y largueza, encargándome una y otra vez que ocultase su nombre, y al replicarle yo:



me dirà a mi, repetint sempre: fan molts gargots
però heu la bona voluntat tota, un dia
tornarem ho encunem per tu. Edigat tu ara
acceptada, Senyor, aquestes gargots que fan
per honorar a ver y per ferer honorar a
aquell que m'ha deixat.

Un dia i perora entregaran aquestes gargots
en terra neta y ho podreu presentat al
Bisbe de l'Ordi.

Porau, nor dia, un pare nostre a Francisco
y a domingua, noraltres de primer creyem
que feya referencia als grans patmans
dels franciscans y dominics: ell end'vinstant,
lo pensament nor aclara la idea d'hent
Porau un pare nostre al J. Fran'c Salva
y a dominguet. Ell pregan
contínuament per unaltres as tots los
exorcistes que han entrat al cel non com
any, ensà.

Porau també un pare nostre a santa Te-
rera. tota la contradicció que tingue veria
de noraltres. On la coneixerem? se pregunta.
-Mira si la coneixia, m respon, que quan



¿ni siquiera al Sr Reguer (sic) lo he de manifestar? Accedí, añadiendo, pero a nadie más.

Tenia yo dinero bastante para comprar los cuadernos; mas no para editar el libro y resacirme de gastos, y por esto en mi conversación con el generoso mecenas y en mi carta al Sr Reguer les decia: veremos ahora por donde sale el editor.

Compré los cuadernos, y al regresar de París la Srta Ametller fui a visitarla, recibíndome esta vez afablemente, efecto, tal vez, de la carta del Sr. Reguer que le envié por adelantado; y al preguntarme cuanto necesitaba? le contesté que los cuadernos estaban ya comprados, pero que necesitaba auxilio para otros gastos como eran mi viaje, sacar fotografías y editar la obra. La Srta. Ametller me entregó más de lo ofrecido, y yo, viendo su generosidad, su interés por las cosas de Ripoll y su gusto artístico le propuse, sin que nadie me lo indicase, lo que ya había propuesto al otro bienhechor, que costease una vitrina, para exponer en ella los cuadernos y otros documentos de Verdaguer que estan en el archivo de Ripoll.

¿De dónde saca Ud. que lo que supliqué yo para mis necesidades lo haya de entregar para costear una vitrina donde se expongan objetos que pertenecieron al Sr Morgades? ¿El haberme interesado desde el principio por aquel archivo, haciendo sacrificios y más sacrificios por adquirir los cuadernos y haber inclinado el ánimo de un caballero y de una

señorita a que se entendiesen con el Sr. Reguer respeto de construir una vitrina artística para custodiar mejor los documentos de Verdaguer, no merece a juicio de Ud. más que censuras y sospechas? Ignora Ud., por ventura, las acometidas y luchas que tuve que sostener con el “Instituto de Estudios Catalanes” que codiciaba los manuscritos de Verdaguer y no reparaba en gastos con tal de adquirirlos? Si yo hubiese sido un religioso sin dignidad decoro y tesón, cuando Ud. me escribió que no estaba en condiciones de comprar los cuadernos, o cuando le expuse por última vez mi situación apurada, porque los ofrecimientos de los Sres. Alós y de la Sta. Ametller estaban en el aire y porque yo no conocia en Barcelona mas que a escritores y librereros, al ver que Ud. ni me auxiliaba ni me indicaba el camino que podia seguir con probabilidades de éxito, hubiera rechazado las quinientas pesetas y me hubiera presentado al poseedor de los cuadernos para decirle: «no puedo o no quiero hacer más ni ocuparme más del asunto que traemos entre manos; si quiere Ud. vender a buen precio los cuadernos entiendase con el “Instituto de Estudios Catalanes”



que los comprará a precio de oro»; si yo hubiese hecho esto, ¿qué diría Ud. de mí a esta fechas? Y si Ud., con perfecto derecho, no quiso hacer más de lo que hizo, y se indignara, si alguien le techase de tacaño o inactivo en este asunto; yo que en él no tengo obligación de vindicar la honra de ningun pariente mio ni de nadie, merecería censuras, si lo hubiese dejado fracasar? Mas yo no he cambiado de parecer, me he mantenido firme y constantemente en mi criterio, aprobado por personas sabias y pudientes, de que sea la Iglesia quien posea y custodie los secretos impublicables de un sacerdote; y puesto que el Archivo de Ripoll es como un relicario del gran Obispo Dr. Morgades, y porque está bajo la inspección y tutela del episcopado de Vich; y porque allí se guardan escrupulosamente por su digno Director otros documentos del excelso poeta y hasta porque su alejamiento de Barcelona es o debe ser, un obstáculo para que tan delicados documentos no esten a disposición del cualquier curioso, sintiendo deseo y he procurado con toda mi alma que allí vayan a parar los consabidos cuadernos de Verdguer.

Queda por tratar el asunto de segunda edición de mi libro. Por si se le ha ocurrido, o se ha figurado Ud. que ya está en prensa y próxima a publicarse oiga historia y vea la realidad.

Poco antes de ir a Barcelona, esta ultima vez, escribí a la "Editorial Juventud" hablandole de que me ocupaba en recojer datos para la 2ª edición de mi libro. Me contestaron que todavia quedaban algunos ejemplares de venta, y que Subirana les había entregado los que no había logrado vender. Alguien me ha dicho que esos ejemplares eran el resto de los que Ud. compró. No sé si ello es verdad ni me interesa averiguarlo. Yo de los pocos que recibí no he vendido ni siquiera uno, ni había posibilidad de realizarlo. Añadia "Juventud" que preparase yo los materiales y que ellos me avisarían cuando se había de hacer la segunda edición. Fui esperanzado a Barcelona, creyendo que, cuando hubiese reunido los datos que me ofrecian y luego que yo los hubiese examinado y ordenado, ya estaría agotada la primera edición de mi libro.

Hecha la compra de los cuadernos, desde la morada de la Srta. Ametller fui directamente a la "Editorial Juventud". Como habia recibido a principios de Enero la primera liquidación cuyo resultado, copiado de "Juventud", es el siguiente: "Saldo a s/f a liquidar con ejemplares a precio fuerte, 60 - 80 pts."; y como hasta pasado Diciembre de 1934, según el contrato, la Editorial no tenía obligación de rendir cuentas ni yo de pedírselas, me concreté en la visi-



ta a exponer al Sr Zenderera empezó por decirme que él era de opinión que Juventud no se encargase de la 2ª edición, pero que nada podía resolver sin que se reuniese la Junta de accionistas, y me aconsejaba me entendiese con la Editorial de los Jesuitas en Madrid en la seguridad de que mi libro tendría gran aceptación y salida.

expuse, razoné y supliqué; nada se podía hacer sin la consulta; y al día siguiente tomé el vapor y regresé a Palma de Mallorca, no sin haber empleado la mañana y la tarde en un taller de fotograbado para sacar y corregir doce placas de los cuadernos para acreditar que la letra es de Verdaguer y a fin también de evitar otro viaje a Barcelona y que los cuadernos anduviesen rodando de mano en mano. Supongo no se le ocurrirá a Ud. decir que las fotografías y grabados los hicieron de balde.

Luego que leí aquí despacio los cuadernos y datos reunidos, escribí a "Juventud" para saber si la junta se había ocupado de mi asunto, recibiendo esta contestación textual del 9 de Febrero. "Contestamos a su muy atta carta para manifestarle que el estancamiento del mercado de libros no nos permite desgraciadamente emprender la publicación de una nueva edición de su mag-nífica obra."

Ahora piense Ud., querido Sr Barguñó, si no eran prudentes las advertencias de mi Padre Provincial y mis precauciones de suplicar auxilio para algo más que para comprar los cuadernos de Verdaguer. Póngase en mi lugar y dígame si, después de todo lo trabajado, sufrido y gastado estaré en el deber de ocuparme de lo accidental, que es la vitrina, o de lo esencial que es dar a conocer, con verdad y caridad, los documentos adquiridos.

Mucho me he extendido en la redacción de esta carta, mas lo juzgo, en parte, necesario, y en parte, conveniente, para que conste la seriedad y formalidad con que he procedido y las dificultades con que he tropezado y tropiezo. No vea Ud. en esta carta lo que ni en mi intención ha existido; tome las cosas como yo las he pensado y he escrito con verdad con justicia.

DE Ud. affmo S. S. y amigo.

Padre Manuel Monjas



Notes:

1. Ediciones Escorialenses. Real Monasterio de El Escorial, Madrid, 1996, p. 731-734. Agraïixo al Superior del Real Monasterio del Escorial, Padre José Rodríguez Díez, O.S.A., la concixença d'aquesta obra.
2. "La segunda sale enriquecida con fotograbados y descripciones de siete cuadernos inéditos del sacerdote-poeta y la transcripción de una nueva remesa de documentos procedentes de la Cúria eclesiástica de Vich". (Documentos...1952 (tercera edició, pàg. 23).
3. Vegeu el llibre recent de Luis González, edit., *Padre Minguélez, agustino., Verdaguer en Madrid (Historias íntimas)*, Madrid, (Ediciones del Curueño, 2003), on hi ha explicat la seva relació amb els agustins de Madrid, especialment el pare Minguélez.
4. Verdaguer, *Recorts dels set anys darrers de sa vida*, 1915. *Biografía de Verdaguer*, 1924.
5. Editorial Barcino, 1994, pàgs. 25 i ss.
6. "He leído su libro sobre Verdaguer, y creo que es usted el llamado a resolver un asunto que me preocupa y que, dada su importancia, no debo dejarlo al arbitrio de mis herederos...". (*Documentos...*1952, pàg. 361).
7. "Aquí en Palma de Mallorca, los he leído despacio [els quaderns] y, después de tomar notas, he cumplido mi palabra entregándolos en las manos honradas del diligente archivero del Monasterio de Ripoll, don Tomás Raguer, expresándole una vez más mi deseo de que se expongan en una vitrina cerrada para acreditar su existencia, sin que se permita hojearlos, a no intervenir la competente autorización del obispado". (Documentos...,1952, 363). La descripció dels quaderns i llibretes verdaguerianes es pot llegir a les pàgines 367 i ss; 407 i ss.
8. Sabem el nom del recader pel contigut d'una carta de 2 d'abril de 1935, que Tomàs Raguer adreça a Monjas.
9. *Els exorcismes i Jacint Verdaguer*, Barcelona, 1970. Condeminas escriu a la *Nota Preliminar* de la seva edició anotada que els manuscrits que Verdaguer va escriure sobre "Exorcismes i Visiones" es troben a l'Arxiu del Monestir de Ripoll. La descripció i la història de les llibretes d'exorcismes editades per Condeminas es pot llegir a les pàgines 59-66 del seu volum. Les visions de Teresa a les pàgines 95-98. L'editora segueix de prop els *Documentos...* de Monjas per tal de fer-ne la cronologia i la història interna de cada quadern.
10. Cito per la tercera edició de 1952, pàg. 25.
11. Vegeu el treball de Joan Bonet i Baltà, prev., "El sacerdot poeta mossèn Jacint Verdaguer", inclòs com a epíleg a la quarta edició de les *Obres Completes* de Jacint Verdaguer (Barcelona, Selecta).
12. Sobre Tomàs Raguer i el cercle ripollenc amb el qual es movia, llegiu l'article de M. Antònia Juan i Florenci Crivillé, *El grup de folkloristes de Ripoll*, "Revista de Girona", núm. 154, setembre-octubre 1992, pàgs.48-51.
13. Carta de Monjas a Raguer de 8 d'abril de 1935: "Yo no sé hasta qué punto ha cambiado la ortografía catalana des de que escribió Verdaguer; mas, a fin de que no llamase la atención de los lectores atildados, se puede decir en el prólogo que por respeto a Verdaguer, y para que así se vea la transformación que nada en el modo de escribir el catalán, no sé altera la ortografía".
14. Les cartes consultades abracen el període que va de 25 d'abril de 1933 fins a desembre de 1935.
15. El pare Joaquim Piñol, sacerdot il·luminista, era en aquesta època director espiritual de Verdaguer.
16. Aquí hi ha un mot de difícil lectura.
17. Em cal agrair la col·laboració de l'amic Florenci Crivillé en la identificació d'alguns d'aquests patricis.
18. Cosí de Tomàs Raguer.
19. Es tracta de Manuel Barguñó i Morgades, presbíter, que llavors vivia a Sant Andreu del Palomar.
20. Rafael Patxot i Jubert (Sant Feliu de Guíxols, 1872 - Ginebra, 1964). Meteoròleg, mecenes, bibliòfil i escriptor.



21. Els germans Josep Maria i Manuel Alós i de Dou, sacerdots.
22. A *Documentos...* (edició de 1952, pàg. 21) Monjas diu que Barguñó "celoso presbítero me mostró cuanto poseía referente al delicado asunto de Verdaguer y me autorizaba a publicarlo". A peu de pàgina, en una nota, afirma "El señor Barguñó ha regalado los documentos al Archivo-Museo de Ripoll". Desconec on ha anat a parar aquesta documentació.
23. Joan Moles i Ormella (Barcelona 1871 – Mèxic 1945). Polític i advocat. Exiliat el 1939. Fou autor del llibre *Mossèn Cinto* (Mèxic 1945). Moles va publicar aquest contravertit llibre perquè fou marmessor de Verdaguer.
24. Joan Perelló i Pou (Santa Maria del Camí, Mallorca 1870 – Vic 1955). Bisbe de Vic. Anteriorment havia ocupat diversos càrrecs a la cúria diocesana de Mallorca.

